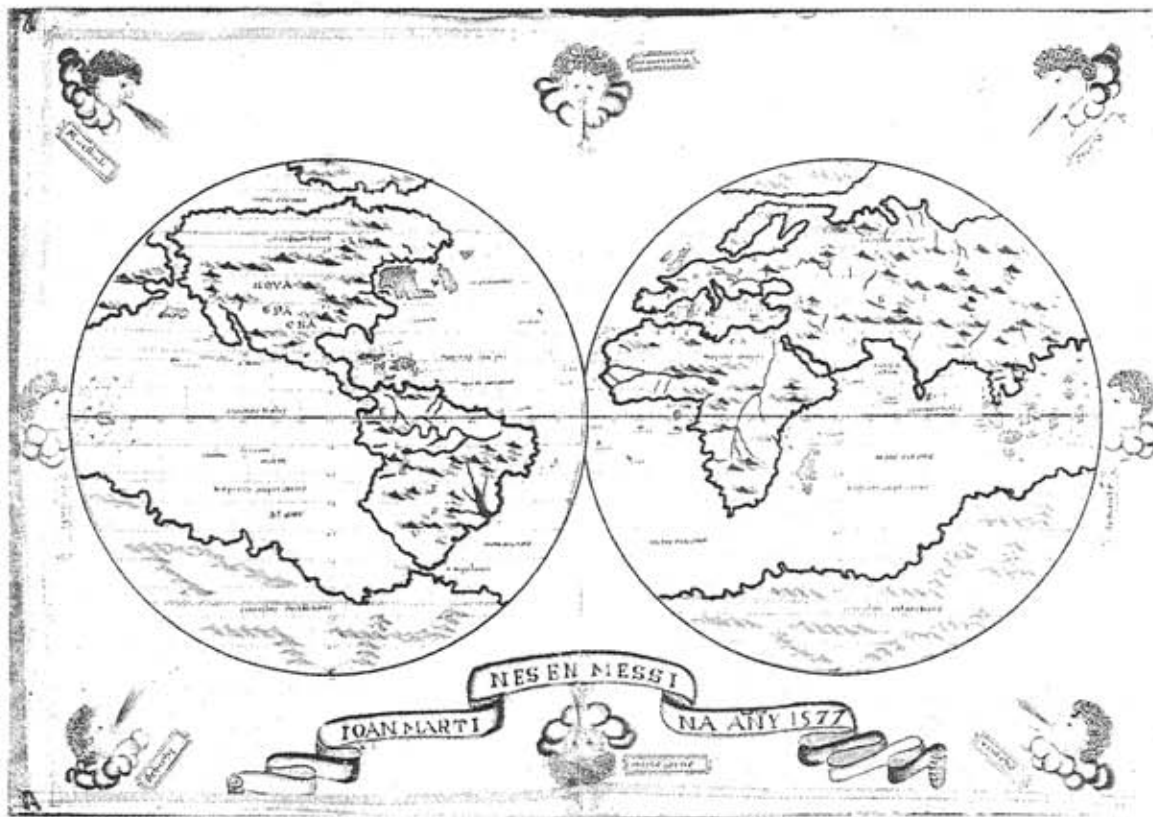

Centre d'estudi S **colombins** S

Planisferi de l'Atlas de Joan Martines de Messina, de 1577.

ÒMNIUM CULTURAL

Montcada 20 pral. (Palau Dalmaes) - 08003 BARCELONA
Tel. 93 319 80 50 - Fax: 93 310 69 00

Butlletí del Centre d'Estudis Colombins
ANY VIII / Núm. 24 / 1999 / Preu: 300 Pts. - 18 FF - 1,79 euros

24

ANY VIII / Núm. 24

Director: Joaquim Arenas i Sampera

Secretaria de redacció:

Teresa Clota i Jaume Cañadas

Editor: Omnium Cultural

Imprimeix: Casa Boada - Comtal, 26

08002 - Barcelona

Dipòsit Legal: B-16689/95

Sumari

Editorial

- Josep Porter en el record

Vida del Centre

Tribuna

- La personalitat de Lluís de Santàngel

Articles

- Un nou document sobre Bernat Colom, Ferrer de Tarroja de Segarra (1434)
per Josep M. Llobet i Portella
- Sorpreses d'un primer viatge al nou món
per Albert Garcia Catalan
- La carta de Colom
per Caius Parellada
- Situació actual
per Roser Parellada i Jofre

Bibliografia

per Joaquim Arenas i Sampera

NOTA

S'autoritza la reproducció, parcial o total, dels articles publicats en aquest butlletí, sempre que s'hi faci constar la procedència. Agraïm que se'ns fes arribar un exemplar de les publicacions on els nostres treballs hagin estat reproduïts o esmentats o fins i tot una fotocòpia que identifiqui la publicació i la data d'edició.

Editorial

Josep Porter en el record

El dia 1 de juliol els diaris ens feien saber el traspàs del nostre soci fundador Josep Porter.

No tractarem en aquestes ratlles de fer un apunt necrològic. No faria el cas, ja que des de fa molts anys la figura intel·lectual i professional i el perfil humà del Sr. Porter són coneguts i si per a algú no ho eren, del juliol passat ençà s'haurà pogut fornir de prou informació a cura dels escrits que sobre la seva obra i dimensió humana han aparegut en diversos mitjans.

Defugint, doncs, per les causes adduïdes, el comentari basat en el dol per la pèrdua d'aquest ciutadà extraordinari, intentarem reflectir, des de la coneixença i la convivència que des del Centre hem pogut mantenir amb el Sr. Porter, cinc aspectes de la personalitat tan valuosa del nostre cofundador.

Veiem en Josep Porter un home de convicció, res no l'ha influït negativament en la defensa de la naturalesa catalana de Colom, ell, reconegut internacionalment com a bibliòfil i llibreter d'excepció, va defensar contínuament i fonamentada la tesi catalana. No va afluixar en allò que tenia per segur. Un home de convicció, doncs.

Conseqüent amb la seva convicció, esmerçà feina i recursos fins a posseir un fons documental i bibliogràfic colombí, que el fa, no solament el més important dels Països Catalans, sinó un dels més ben fornits d'Europa, entre els de règim privat. Porter va ser un home enfeinat, molt enfeinat en la seva professió dedicada al món del llibre, però, ultra aquesta situació, trobà el temps necessari per a aplegar la gran biblioteca colombina i per escriure i difondre la causa de la

naturalesa catalana de l'Almirall de les mars oceàniques.

Una gran coherència és la que ens mostra Porter entre la convicció, el pensament i la dedicació a la tesi defensada.

Encara cal valorar la senzillesa d'aquest home docte, sabedor d'infinat de coses sobre el Descobridor, la seva vida i la seva obra. Des del primer dia va donar suport a la idea de crear el Centre, hi participà activament, mentre la salut li ho permeté. Casa seva ha restat oberta per a rebre tota persona que necessitava el seu consell científic o la seva opinió sobre un tema històric determinat. Josep Porter per als estudis i estudiosos colombins ha estat un home de servei. Al Centre ho sabem prou bé.

Els trets característics d'aquesta personalitat esmentats fins ara aboquen i possibiliten una altra qualitat, el rigor dels seus estudis i les bases sòlides de les seves propostes que han contribuït tant a fer avançar i consolidar la tesi que Cristòfol Colom era català per naixement i per adopció. La figura de Josep Porter en l'àmbit dels estudis referits al Descobridor del Nou Món és la del científic, del recercador que busca la veritat històrica en els fets documentals. Heus ací, doncs, com l'hem vist des del Centre d'Estudis Colombins.

Tot i que la premsa va acollir en el seu moment treballs de Josep Porter i malgrat tot el que hem exposat fins ara, no podem deixar d'esmentar una peculiaritat prou remarcable, la dignitat personal davant la indiferència de la societat, dels estaments i àdhuc de personalitats del món científic. Josep Porter ens ha ensenyat a treballar per la causa, que es val per si mateixa, i a considerar el ressò o el reconeixement com a plenament subsidiaris o prescindibles.

I per això ens dol d'una manera especial que una personalitat tan il·lustre i considerada com és el Pare Miquel

Batllori declarés a la premsa (*Avui*, 1-VII-99) sobre el Sr. Porter i els estudiosos de Colom i el món català: "Com tots els colombins catalans, era més aviat un colombòfil amb tendència a fer volar coloms. Un cop mort el tortosí Enric Bayerri, era el que millor coneixia totes les teories sobre un Colom català, teories que per mi són febles. Avui difícilment es pot dubtar de l'origen genovès immediat de Colom".

Des de fa nou anys, el Centre d'Estudis Colombins, del qual formava part Josep Porter, ha prosseguit els estudis i recerques que l'any 1927 va començar el Sr. Luís Ulloa i que Josep Porter, en esdevenir-ne seguidor, hi esmerçà temps, cabals i erudició. Si avui pogués parlar, repetiria de ben segur la frase que em colpí profundament: "Si Colom és alguna cosa, només pot ser català".

Amb el més gran respecte pel jesuïta historiador, gosem proclamar que lluny de vel·leïtats romàntiques, Josep Porter, i el nostre Centre, seguint les seves petjades, ha iniciat línies d'investigació a arxius, capítols i biblioteques. Aquest mateix Butlletí n'és un testimoni per la publicació dels treballs publicats o per la notícia que n'ha anat donant.

La tesi catalana sobre la naturalesa de Colom, a hores d'ara, és tant o més fonamentada que la teoria genovesa, en la qual, com deia el nostre Sr. Porter, no hi lliga res o quasi res.

Hem cregut que aquesta editorial calia dedicar-la a l'anàlisi d'una personalitat que ha exercit un mestratge impagable per a tots i cadascun dels estudiosos i interessats que comptem un centenar llarg en qualitat de socis del Centre d'Estudis Colombins.

Vida del Centre

La sessió inaugural del curs tingué lloc el dia 23 d'octubre a la sala Fèlix Millet i Maristany del Palau Dalmaes. L'acte, anunciat per mitjà d'una invitació personal a cada soci i, per gentilesa d'Òmnium Cultural, també a la premsa diària, fou molt concorregut.

La conferència magistral anà a càrrec del Sr. Joan Verdera, periodista i recercador, soci del Centre, que dissertà sobre "Colom eivissenc i criptojuer". La qüestió tractada pel conferenciant va interessar vivament l'auditori. Cal tenir present que Verdera ha esmerçat anys en la seva recerca del Colom català, procedent d'Eivissa. El tema que ara ha tractat amb innovacions notables és fruit dels darrers estudis, que ha aplegat en un llibre tot just publicat pel Consell Insular d'Eivissa que l'hi havia premiat amb anterioritat.

L'acte fou presentat pel president del Centre, Sr. Joaquim Arenas, el qual va recordar que just aquest any en feia deu de la creació del Centre d'Estudis Colombins (29-IV-89). Va fer esment també de la disponibilitat del Centre d'acollir, de fer de palestra, les teories que abonen la catalanitat de Colom, sempre que no es confonguin les hipòtesis amb tesis, car el Centre té per màxima premissa el rigor científic de les recerques que promou o empara.

Va presentar el conferenciant el catedràtic emèrit de Geografia Regional de la Universitat de Barcelona, el Dr. Joan Vilà-Valentí. L'exposició de l'il·lustre catedràtic en presentar Joan Verdera fou rica en saviesa i curulla de fets de la seva vida científica, aspecte que interessà el públic assistent. De Joan Verdera va expressar que era una singularitat, tot un cas. Que representa i ha representat per a Eivissa un agent actiu per a revifar la cultura somorta que hi havia a l'illa

els anys cinquanta i seixanta.

De Verdera va remarcar: l'home eivissenc, l'home de mar, l'home del país català i també el de les relacions en tots els àmbits, que l'han fet una figura coneguda en els medis colombins de mig món.

Citem algunes de les asseveracions que féu al llarg de la conferència. Ho transcrivim al peu de la lletra:

Cita Toscanelli: "Com a cartògraf, es volen italianitzar els tema d'Amèrica. Itàlia no té res a veure amb el Descobridor i el Descobriment".

"És un fet confirmat que el rei Renat d'Anjou, que ho fou també dels catalans, tenia en la seva possessió cinc esferes terrestres i cinc mapamundis".

"El tema de la cartografia americana ha estat falsejat ja que hi ha cartes terrestres de 1515 en les quals ja hi consta l'estret de Magallanes, que fou descobert per aquest navegant l'any 1520".

Tribuna

Oferim un fragment de l'article tan interessant del Dr. Demetrio Ramos Pérez, publicat en el llibre "1492 Lluís de Santàngel: l'home a l'ombra del descobriment" editat per la Llotja de Mercaders sota els auspicis de la Generalitat Valenciana, l'any 1992.

"LA PERSONALITAT DE LLUÍS DE SANTÀNGEL I LA SEUA INTERVENCIÓ en la gestió realitzada per Cristòfor Colom amb el seu projecte de descobriment, és una cosa que està fora de dubtes. Una de les poques coses que ho estan. El mateix Luis Suárez reconeix que Lluís de Santàngel té el mèrit d'haver ofert "la solució per a la qüestió dels fons". Es va trobar a l'eix, per tant, d'aquest inexplicat

cable fet que l'esmentat historiador asse-nyala en contrastar la poca simpatia de Ferran el Catòlic per la temptativa colombina amb la participació destacada que hi tingué el secretari de ració de la seua reial casa, amb un criteri que no encaixa amb el seu monarca.¹

Tot això sembla fora de lògica, tant perquè no es pot concebre una directiva oposada entre Ferran i Isabel com per la més impossible encara que Lluís de Santàngel contravingués tan radicalment la decisió que hauria pres Ferran. Evidentment, si el rei aragonès es va mirar inicialment el pla amb fredor i amb tota mena de dubtes, també cal suposar que experimentaria un canvi, convençut, a partir d'un cert moment, de la utilitat que podria derivar-se del projecte colombí. I és molt probable que calga carregar aquest mèrit en el compte de Lluís de Santàngel, com a missatger i home de confiança del rei Catòlic, intervenció que considerem encara més important que la de finançador. I això s'hauria esdevingut fins i tot abans que s'hagués permès al visionari genovès de presentar les seues peticions, ja que altrament no hauria pogut pretendre d'igualar-se en funcions amb Alonso Enríquez i el Conestable de Castella.

Més encara, arribem a creure que és Lluís de Santàngel qui inclina l'opinió d'uns altres grans personatges de la cort aragonesa, com el tresorer Gabriel Sánchez i Joan de Coloma, el qual intervé en les Capitulacions, signant l'acceptació per part dels reis de cada una de les peticions colombines. I curiosament, tots tres -Lluís de Santàngel, Gabriel Sánchez i Joan de Coloma- eren cristians nous, cosa que explica l'associació d'opinió que Santàngel en pogué obtenir, perquè era en la seua qualitat de conversos que basaven la seua diferenciació respecte als cristians vells i també respecte als qui es mantenien fidels al

¹ SUAREZ FERNÁNDEZ, L., *Los Reyes Católicos: la expansión de la fe*. Madrid, Rialp, 1990, p. 245.

judaisme. Tal com ho ha explicat Romano, a l'habilitat financera el grup va saber unir una absoluta fidelitat, perquè, "només mitjançant la conversió, membres de les famílies Cavalleria, Santàngel, Sánchez, etc., aconseguiren escalar els càrrecs més elevats de l'administració".²

En ell mateix, el fet d'un préstec per part de Santàngel a favor del pla del viatge colombí no seria més digne de consideració, perquè aquests avançaments eren normals, d'acord amb els hàbits tradicionals d'algunes d'aquelles famílies, tal com Dolors Bramon ha posat recentment de manifest.³ Però també és indiscutible que el gran cortesà valencià hi arriscava molt, especialment per la influència que va esmerçar perquè el rei Catòlic reconsiderés el projecte. Cal tenir present el que s'hi jugava. Perquè, si el projecte resultava encertat, amb l'èxit del viatge, ningú no podia preveure fins on podia arribar la irritació del rei de Portugal. I, si no ho resultava, el perjudici no seria menor per a ell, ja que, a més de quedar palesa la pròpia equivocació, el seu rei no hi quedaria menys compromès, en haver-se posat a prova tan inútilment el tractat d'Alcaçovas i donar peu a futurs incompliments per part de Portugal.

D'altra banda, no són d'estranyar els lligams amistosos que Colom establí amb Santàngel, perquè, segons una reial cèdula donada a Toro el 18 de novembre de 1476 -és a dir, en plena guerra de Successió a la corona de Castella-, Ferran el Catòlic li concedia, a ell i al seu germà Jaume, l'arrendament del peatge, la lleuda de Tortosa i els drets duaners que a València havien de pagar els mercaders alemanys i genovesos, que el seu pare havia tingut per

² ROMANO, D., "Los funcionarios judíos de Pedro el Grande de Aragón", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXXIII (1969-1970).

³ BRAMON, D., *Contra moros i judios*. Barcelona, 1986, pp.55 i ss.

contracta, la qual vencia el 1477, un any més tard.”

“Va ser Francesc Martínez i Martínez qui, a principis de segle, demostrà que Lluís de Santàngel era valencià,⁴ bé que cregués erròniament que la seva família procedia de Catalunya, des d'on passaren a València després d'una estada a Calatayud. Els Santàngel procedien d'Aragó. Manuel Serrano y Sanz, en el seu conegut estudi sobre els amics aragonesos de Colom,⁵ ha deixat ben clara la genealogia de la família, basant-se en el *Libro Verde* de l'Archivo Histórico Nacional; i també ha quedat palesa la influència que en la Corona aragonesa tingueren els membres d'una altra família de la mateixa arrel, ja que un dels inquisidors generals va ser Martí de Santàngel, com Pere de Santàngel va ser bisbe de Mallorca. Queda ben patent així la sinceritat de la conversió, i també l'altura i el prestigi cultural de què gaudien, especialment en el camp del Dret, aquests altres Santàngel, “de manera -ha escrit Serrano y Sanz- que en aquell temps hi hagué a Espanya pocs llinatges tan abundants en juriconsults d'anomenada”. Dins un conjunt tan profús, no resultava gens fàcil de fixar l'ascendència del nostre personatge, tenint en compte els distints Santàngel que havien estat exhumats pels diversos investigadors, ja que les branques familiars eren diverses, per bé que en cap cas no arribaren a ocupar càrrecs tan importants com els autèntics i propers parents de Lluís de Santàngel.

En conclusió, si els Santàngel residents a València, amb els seus fills Lluís i Jaume, ja nascuts en aquesta ciutat, viuen en aquests anys dedicats al

⁴ MARTÍNEZ Y MARTÍNEZ, F. *El descubrimiento de América y las joyas de la reina Doña Isabel*, Conferències donades en l'Acadèmia de la Joventut Catòlica de València, 1916.

⁵ SERRANO Y SANZ, M., “Los amigos y protectores aragoneses de Cristóbal Colón”, en el vol. *Orígenes de la dominación española en América*. Madrid, 1918.

comerç i als negocis, fins a l'extrem d'establir una sucursal a Barcelona, de la qual arribà a encarregar-se el nostre Lluís de Santàngel, no resulta aventurat afirmar que Colom, en les seues anades i vingudes, ja hagués fet tractes i compres amb ells. De l'habilitat amb què Lluís de Santàngel es comportà a Barcelona, en dona prova el crèdit que aconseguí amb Joan II, el qual, en cèdula datada a la ciutat comtal el 16 d'agost de 1475, el va nomenar receptor vitalici de les pecúnies del patrimoni reial de València.⁶

Si van existir aquests contactes, com ho creiem més que versemblant, caldria convenir que Lluís de Santàngel hauria pogut comprovar la responsabilitat amb què Cristòfor Colom es comportava en les seues relacions, i que distava molt d'aquell concepte de vanitats imaginatives que li atribuïren després a Portugal. Recordem, respecte a això últim, la manera amb què Joao de Barros el qualifica en la seua *Crónica*: “*hómeme falador e glorioso... e mais fantástico e de imaginações e glorioso...*”.⁷

Però no hem de passar per alt una altra notable coincidència: que fos Joan de Coloma, secretari reial -també súbdit de la Corona d'Aragó-, qui subscriu les decisions de Santa Fe amb el “*plaze a sus Altezas, Johan de Coloma*”, el qual, si bé no era valencià com Santàngel, havia estat mestre racional del regne de València en temps de Joan II.⁸ Les mencions que li dedica Gonzalo Fernández de Oviedo, en les seues *Quinquagenas*, són suficientment expressives dels serveis que havia prestat al vell monarca,⁹

⁶ Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona, Reg. 3.519. fol. 38.

⁷ DE BARRIOS, J., *Asia*. Dèc. I, Llib. III, Cap. XI, p. 113, de l'edició de Lisboa, 1988.

⁸ Així ho consigna SEVILLANO COLOM, F. “*La cancelleria de Fernando el Católico*”, en *Vida y obra de Fernando el Católico*. Saragossa, Institució “Fernando el Católico”, 1955.

⁹ FERNÁNDEZ DE OVIEDO, G., *Batalla y Quinquagenas*, Batalla 2, Quinquagena 2, diàleg 31 (el manuscrit de la Biblioteca de la Reial

fins al punt de dir que va ser "grand persona... e gran privança ereditó al suyo, e buenos criados tuvo", entre els quals cita ni més ni menys que Almazán i Calcena, tots dos també secretaris.

El fet que Coloma residís a València algun temps -fins i tot va estar empresonat a Itàlia, com a conseqüència de la seua destitució el 1479, per bé que després seria reposat en el càrrec- també fa possible que conegués Colom, encara que això no siga necessari, perquè la íntima compenetració amb Santàngel basta perquè giràs entorn de les conviccions que aquell tenia sobre l'empresa indiana. I la seva participació no hi fou escassa, perquè, lluny d'actuar com a mer buròcrata que dóna tràmit al cas, intervingué de la part de la Corona en la discussió de les gràcies sol·licitades per Colom, com fra Juan Pérez ho feia de la part del navegant. Així ho demostra, perquè no hi haja dubtes, un testimoniatge de valor indiscutible, en el qual llegim: "*En nombre del Almirante de las Yndias digo que al tiempo que vino a S. A. con la inpresa de las Yndias, que él demandaba por un memorial muchas cosas, y fray Juan Pérez y mosén Coloma, los quales entendieron en esto por mandado de S. A., el concertaron que le fiziesen su Almirante de las yslas y tierra firme que descubriesen...*"¹⁰

El poder que va donar a Santàngel la influència que cal reconèixer-li augmentà des del salt que féu del seu càrrec de *continuo* al d'escrivà de ració, el 1481. Serrano y Sanz, en el seu important estudi sobre el personatge, suposa que el rei Ferran ja devia tenir una gran confiança en el negociant valencià, perquè probablement ja li havia demanat més d'una vegada quantitats a títol

---

Acadèmia de la Història està en curs de publicació pel numerari don Juan Pérez de Tudela).

¹⁰ "Traslado del concierto que fizieron fray Juan Pérez e mosén Coloma...", en *Nuevos autógrafos de Cristóbal Colón y Relaciones de Ultramar*, publicats per la Duquesa d'Alba, Madrid, 1912, pp. 28-30.

de préstec.¹¹ També sabem que el seu germà Jaume -amb el qual actuava sovint com a soci- havia fet abans préstecs al rei Joan II, amb ocasió de la campanya que el 1473 havia emprès per a expulsar els francesos del Rosselló, i que després mantingué amb Ferran el Catòlic relacions econòmiques sobre rendes del regne de València i que, a petició del seu germà, seria associat a la funció d'escrivà de ració. Així, doncs, els préstecs a la Corona eren habituals, encara que no ho fos tant d'oferir-los.

En el nomenament de Lluís de Santàngel, se li reconeixen qualitats acreditades de fidelitat, indústria, suficiència, disposició i probitat. Ja cridà l'atenció de Serrano y Sanz el fet que Lluís de Santàngel, en el primer assentament d'un dels quatre llibres que havia de dur pel seu càrrec, hi deixàs constància de la seua valenciania, en escriure en valencià la seua acceptació, el 28 de novembre, a "la villa de Sent Mateu, del regne de València", com a "natural de la ciutat de València, per scrivà de ració de la casa sua...",¹² és a dir, de la mateixa Reial Casa, de la qual portaria el compte de totes les despeses, a més de proveir a les designacions d'escortes, torns, abastaments de taula, útils, joies, organitzar desplaçaments, etc."

"Sembla necessari rectificar la creença de Serrano y Sanz que Santàngel només hauria conegut Colom arran de la seua coincidència a Còrdova el 1486, amb ocasió de l'arribada dels monarques per a la campanya de la primavera d'aquest any. Potser es tractava, com creiem, d'un retrobament, atesa la bona relació que anys abans devien haver tingut a València. Així quedaria aclarit aquest punt obscur dels "motius que originaren les relacions cordials" entre l'un i l'altre. Per a nosaltres, ho seria la confiança que el valencià Santàngel hauria

---

¹¹ SERRANO Y SANZ, M., Op. cit., p. CIV.

¹² Arxiu del Reial Patrimoni, Barcelona, Reg. 2.950 del tom 848 (actualment en l'Arxiu de la Corona d'Aragó).

adquirit de la seriositat en el tractament que podia haver tingut de Colom, en el contacte que hi hauria mantingut a la ciutat del Túria. Durant aquests dies de Còrdova, Santàngel no pogué fer res, segons sabem, en favor de Colom, ja que la seua proposta havia estat sotmesa al coneixement dels diversos tècnics, d'acord amb la comissió que tenia Hernando de Talavera. Però no degué ser ineficaç el recolzament que, com a home de crèdit, hauria pogut donar-li l'escrivà de ració, perquè, com a estat ben vist per Fernández Duro, "Lluís de Santàngel... fou un amic tan eficaç i un tan insistent sol·licitador de la seua causa com Quintanilla".¹³

Una altra garantia pogué prestar Santàngel: la de ser Colom un home fet a la vida de la mar, i, de més a més, coneixedor i experimentat en el comerç. I no era poc, perquè, més que com a entès en cosmografia i en la possibilitat tel·lúrica del seu projecte —qüestió sobre la qual haurien de decidir els homes competents cridats per Talavera—, havia de pesar-hi el fet que fos persona de llarga trajectòria en el comerç per mar. Que, d'altra banda, era el que constituïa l'essència del projecte.

Si totes aquestes intervencions de Santàngel a favor de Colom són ben importants i fins i tot decisives, allò que ha transcendit, i no amb exactitud històrica, ha estat precisament el que semblava més distant de la seua funció: el paper que l'escrivà de ració tingué davant la reina Isabel. La popularitat del cas s'origina en l'eco que Antonio de Herrera es féu del que han dit Las Casas i el mateix Ferran Colom. Herrera ha consignat que: "*Alonso de Quintanilla y Luis de Santo Ángel (sic), escribanos de raciones de la Corona de Aragón, sentían mucho que esta empresa [el projecte descobridor] no tuviese efecto; y a instancia de fray Juan Pérez y de*

*Alonso de Quintanilla, el cardenal don Pedro González de Mendoza había oído a don Cristóbal, y pareciéndole hombre grave, le estimaba... y por enero del año 1492 se partió [Colom] de Santa Fe, de vuelta de Córdoba, muy angustiado, quedando ya la ciudad de Granada en poder de los Reyes Católicos; y el mismo día dijo Luis de Santo Ángel a la reina que se maravillaba que, habiendo tenido siempre doblado ánimo por las grandes cosas, le faltase en esta ocasión, adonde tan poco se aventuraba de perder, y de acrecentar tanto; porque, si el negocio sucedía a caer en manos de otro príncipe, como don Cristóbal afirmaba que había de ser, no lo queriendo aceptar en Castilla, podía considerar el perjuicio que de ello se seguiría a su corona; y pues que don Cristóbal parecía hombre cuerdo y no pedía premio, si no de lo que hallase, y concurría con parte del gasto, aventurando su persona, ni se debía de tener por tan imposible como los cosmógrafos decían, ni atribuir a ligereza haber intentado tan gran cosa, cuando bien sucediese vana, pues era de grandes príncipes y generosos saber las grandezas y secretos del mundo, con que otros reyes ganaron eterna fama; de más que don Cristóbal no pedía sino un cuento de maravedís para ponerse en orden. Que, por tanto, le suplicaba que el miedo de tan poco gasto no hiciese desamparar tan grande empresa".*¹⁴

Heus ací, doncs, com Herrera, que havia arreplegat amb la major ponderació tot el que s'havia escrit, situa Santàngel, en la seua apel·lació a la reina, darrere d'Alonso de Quintanilla, de fra Juan Pérez i de les instàncies del cardenal Mendoza, quan la lògica imposa, segons el que portem dit, que la intervenció decisiva de Santàngel hagué de ser anterior a l'acabament de la guerra de

¹³ FERNÁNDEZ DURO, C., *Amigos y enemigos de Colón*. Madrid, 1892, pp. 10 i 11.

¹⁴ DE HERRERA, A., *Historia General de los hechos de los castellanos en las Islas y Tierra Firme del Mar Océano*, Dèc. I, Cap. VIII, pp. 54-55 de l'edició de la Real Academia de la Historia. Madrid, 1934.

Granada, bé que en els seus últims moments i amb el rei Ferran, per a després acabar de convèncer la reina amb l'incidentiu del que uns altres reis podrien guanyar-hi si ella no es feia càrrec de l'empresa.

I és en aquest estat de les coses quan Herrera diu que, acceptat el consell, caldria manllevar els diners necessaris "*sobre algunas joyas de su Cámara*", i aleshores "*Santàngel ofreció de prestar de su hacienda la cantidad necesaria, y con esta resolución mandó la reina que fuese un alguacil de la corte, por la posta, tras don Cristóbal Colón, y de su parte le dijese que le mandase tornar*".

Abans que es publicàs al segle XVII aquesta versió d'Herrera, Gonzalo Fernández de Oviedo havia escrit en la seua crònica, de manera molt més vaga, que, "*porque había neçesidad de dineros para la expedición, a causa de la guerra, los prestó para façer esta primera armada... el escribano de ración Luis de Sant Ángel*".¹⁵ Com veiem, el gran cronista hi fou ben parc de paraules, i situa Santàngel també per davall de la influència que hi exercí Quintanilla.

Per contra, en la història de Ferran Colom, Santàngel passa al primer pla, perquè refereix que, quan en gener de 1492 Colom partí, amb el seu projecte rebutjat, camí de Còrdova, disposat a marxar a França, "*disgustando su partida entre otros, a Luis de Santàngel, anheloso éste de algún remedio, se presentó a la reina, y con palabras que el deseo le suministraba para persua-dirla, y al mismo tiempo reprenderla, le dijo que él se maravillaba mucho de ver que, siendo siempre Su Alteza de ánimo presto para todo negocio grave e importante, le faltase ahora... que, si algún otro príncipe consiguiera lo que ofrecía*

¹⁵ FERNÁNDEZ DE OVIEDO, G., *Historia General y Natural de las Indias*, llib. II, cap. IV, p. 20 de l'edició de la Real Academia de la Historia. Madrid, 1851.

el Almirante, era claro el daño que a su estado vendría... y sus sucesores sentirían justo dolor". I, ajustant-se, segons sembla, a allò que hem dit del contracte previ amb Colom, Santàngel insistí aleshores que l'Almirall "*era hombre de buen juicio y saber*", fins al punt que, si ell mateix estava disposat a aventurar-hi la seua pròpia persona i concórrer-hi amb part de la despesa, "*no debía Su Alteza juzgar aquello tan imposible... pero, aunque fuese tan incierto el buen éxito, para hallar la verdad en tal duda estaba bien empleada una gran cantidad de oro*".¹⁶ Cal advertir la gran diferència d'un raonament gairebé de signe econòmic que trasllueix tota l'argumentació de Santàngel -sense comptar-hi tot el que hem omès per no allargar-nos massa-, fins al punt d'insistir en la possibilitat del fracàs en el pla d'arribar a les Índies, perquè ve a dir que sempre se'n podria traure algun profit. Justament, com a home acostumat a l'aventura de pres-tecs i finançaments, Santàngel hi encertà.

La reina, segons diu el mateix don Ferran, "*conociendo el buen deseo de Santàngel, respondió dándole las gracias por su buen consejo*". I li va dir també que, per a poder acceptar-lo, caldria deixar passar algun temps, fins que es recuperàs de les despeses de la guerra, encara que "*se hallaba pronta a que con las joyas de su Cámara se buscasse algún empréstito*". I fou aleshores que Santàngel -continua don Ferran-, "*visto el favor que le hacía la reina en aceptar por su consejo aquello que por el de otros había antes rechazado, respondió que no era menester empeñar las joyas porque él hacía un pequeño servicio a Su Alteza prestándole de su dinero*", i, amb la garantia d'aquesta ajuda, donya Isabel manà que eixissen darrere l'Almirall, el

¹⁶ COLON, H., *Historia del Almirante don Cristóbal Colón*, cap. XV, pp. 123-125 de l'edició de Torres Asensio. Madrid, 1932.

qual va ser aconseguit prop de Pinos Puentes, i que decidissen el que calia.

Queda clar, doncs, que, segons el record que don Ferran pogués conservar del relat del seu pare, la intervenció de Santàngel va ser decisiva i en solitari, ja que la reina es dignà "en aceptar por su consejo" el projecte descobridor."

Articles

UN NOU DOCUMENT SOBRE BERNAT COLOM, FERRER DE TARROJA DE SEGARRA (1434)

per Josep M. Llobet i Portella

L'any 1991, en una comunicació presentada a les IV Jornades d'Estudis d'Història organitzades pel Centre Associat de la UNED de Cervera, incloíem vuit documents mitjançant els quals hom podia identificar diversos membres d'una família anomenada Colom que habità durant una part del segle XV a Tarroja de Segarra¹⁷). D'aquell conjunt documental, es desprenia que els caps de casa de la família esmentada es guanyaren la vida treballant de ferrers.

Un dels membres significatius de la família Colom de Tarroja de Segarra fou Bernat Colom, pare, potser, d'Antoni Colom, també ferrer. L'existència de Bernat Colom ja ens era coneguda per

---

¹⁷ Josep M. LLOBET I PORTELLA, "Els Colom de Tarroja de Segarra, només una família de ferrers (segle XV)", Catalunya i Amèrica, vol. II, Cervera, Centre Associat de la UNED, 1992, pàgs. 85-97.

un text de l'any 1438; ara, però, oferim un nou document, aquest de l'any 1434, on no solament resta confirmat el seu ofici de ferrer, sinó que, a més, hi consta que tenia un fill que es deia igual que el pare, el qual aprengué l'ofici de sastre a la propera població de Cervera¹⁸.

Text documental

1434, febrer, 11. Cervera

Bernat Colom, ferrer de Tarroja, posa, durant quatre anys, el seu fill Bernat Colom al servei de Gabriel Sacirera, sastre de Cervera, per tal d'aprendre l'ofici del seu mestre.

Arxiu Històric Comarcal de Cervera, Fons Notarial, Cervera, 27, Maties Serra, *Manual*, 1433-1434, f. 8 v.

Die eadem.

Ego Bernardus Colom, faber loci Terrogie, affirmo vobiscum Gabrieli Çacirera, sartori ville Cervarie, presenti, Bernardum Colom, filium meum, ad adiscendum officium sartorie vestre ad tempus quatuor annorum, qui currere incipiunt de festo pasce resurrectionis Domini proxime instanti, promittens vobis quod dictus Bernardus, filius meus, serviet vobis die nocteque in omnibus licitis et honestis, utilia procurando et inutilia pro viribus evitando, promittens vobis quod durante dicto tempore non tradam a vobis eumdem, etc. Et pro hiis, etc. Unde renuntio, etc. Item quod durante dicto tempore vos dictus Gabrieli Çacirera habeatis facere quolibet anno unam tunicam, unum faset et calçat de peus et quolibet anno unam camisam et

---

¹⁸ Bernat Colom consta ja com a habitant de Tarroja l'any 1428 (Arxiu Històric Comarcal de Cervera, Fons Notarial, Cervera, 20, Pau Teixidor, *Manual*, 1422-1423, paper solter).

uns panyos. Et si aliquos dies deficeret ratione infirmitatis seu aliorum quod ipsos dies habeat ipse smendare in fine dicti temporis. Et si recedat a vobis ego promitto et iuro quod ad meas missiones ipsum habeam et reddam vobis, alias quod ipse non possit usare de dicto officio, etc. Et etiam dabo vobis ego dictus Bernardus Colom ratione dicti temporis duas migerias frumenti, etc. Et pro hiis, etc. Iuro, etc. Obligo, etc. Ad ego dictus Gabriell Cirera quod predicta omnia et singula complebo, servabo et attendam et quod docebo bene et legaliter dictum officium. Volentes, etc.

Actum Cervaie.

Testes Petrus Bonjoch, loci de Munte Leone, et Matheus Olmeda, Cervarie.

SORPRESES D'UN PRIMER VIATGE AL NOU MÓN

Per Albert Garcia Catalan

Durant el primer viatge a un nou món desconegut som un full en blanc. Un blanc dins una capsula fosca capaç d'impressionar al més lleu raig de llum. Una *tabula rasa* que amb una brossa o un granet de sorra agafarà relleu. Així em veia o em volia veure el primer cop que vaig volar per sobre l'Atlàntic cap a terres de Guatemala, el juliol de 1999. Volia ignorar-ho tot per copsar les coses mitjançant el prisma personal i irrefutable de l'experiència; al cap i a la fi el prisma definitiu o definitori en totes les aprehensions. No volia saber res de saberuts. Aquells de casa que, en saber-ho tot, en aquest cas sobre el Nou Món, ja no aprenen res de nou per la feina que tenen en desplegar, a totes hores, la seva erudició. Volia que esdevingués completament un nou món per mi. Amb tot, mai no som un full en blanc. I les

novetats les interpretem d'acord amb els conceptes presents en la nostra memòria. Però només aquest gest de llegir ignorància pot fer-nos capaç de tenir una curiositat suficientment gran perquè no s'escapi res a l'ull del viatger. Aquells que ja no se sorprenden per res vol dir que porten un vel que els tapa la vista més enllà del seu nas.

Dit això, i paradoxalment, us parlaré d'allò familiar i propi que vaig trobar a Guatemala i deixaré per a una altra ocasió explicar les coses estrictament genuïnes que vaig conèixer del Nou Món. De fet, vaig patir la mateixa estupefacció tant en comprovar la presència d'unes, com en descobrir l'existència de les altres. Tanmateix, serveix la introducció per demostrar la meua manca de prejudici i intenció en totes les coses descrites en aquest text. No buscava res; senzillament m'ho vaig trobar.

La primera sorpresa la vaig tenir en escoltar les catalanades de la llengua espanyola de Guatemala. Citaré dos exemples clars. A Sant Pedro la Laguna, poble del llac Atitlán, assisteixo a l'acció d'un curandero que, amb el seu os remeier, alleugereix el dolor d'un vell indígena que s'ha trencat unes costelles en caure d'un arbre. La jove de l'avi lesionat, Doña Balbina, em parla de la creença en els dons del curandero. Home predestinat des de la seva naixença. Balbina m'explica la importància que té per als indis de donar a llum a casa: "el niño al nacer lleva escrita la planeta". La *planeta*, en femení, fa referència al do o destí que pot dur el nou-nat en sortir de la panxa de la mare. Ells la interpreten a partir d'una taca, posició de la placenta, etc. Aquesta paraula és idèntica a la paraula catalana. "Planeta: Destí o curs predestinat de la vida de cadascú" (DIEC), segona accepció. Certament, és una paraula presa del llatí, però *desconeguda en el castellà actual*. Aquest concepte, en espanyol peninsular, equival a *sino*. Cal parar compte que la dona indígena

no parlava la seva llengua materna; la seva llengua maia és el Tz'utujil. Ben diferent és el cas de Don Pompilio i Doña Elsita, parella de *ladinos* comerciants de cafè que desconeixen qualsevol de les llengües maies. Com a bons burgesos, m'explicaven que "hacemos *guardiola* para viajar a Europa". Sorprès, els vaig preguntar si sabien què és una *hucha*. Doncs, bé: és una paraula que no és al seu vocabulari; la desconeixen.

Una altra sorpresa va ser que, a Guatemala, se m'apareguessin les dues verges de Barcelona. En un viatge al departament de Huehuetenango, al nord oest del país, vaig visitar un poble prop de la frontera mexicana anomenat Santa Eulàlia. Es troba en una zona muntanyosa de difícil accés; cal passar per un port de més de 2000 metres d'altitud per un camí costerut i sinuós abans d'accedir-hi. És un poble de poc interès turístic. Allà vam conèixer Carlos Cano, director de l'institut. Va fer-nos d'amfitrió documentat i ens va explicar la llegenda de Santa Eulàlia, fundadora del poble. Ens va lliurar un article aparegut al *Boletín de Lingüística* de la Universidad Rafael Landívar, que analitza el discurs de la llengua maia Q'anjob'al a partir de la llegenda de la Verge de Santa Eulàlia. El treball "Apuntes acerca del discurso Q'anjob'al" estudia la història que els avantpassats conten sobre l'arribada de la Verge de Santa Eulàlia: "venia del otro lado de la tierra, o del otro lado del mar, en el viejo mundo". La transcripció d'aquest conte explica com la verge va fundar el poble de Santa Eulàlia. "Nuestra madre Eulàlia", com l'anomena el text, va establir-se, en un primer moment, a la vall; però davant l'atac dels Lancandons, poble caníbal que agredia la gent d'aquella zona, va reunir les diferents tribus de la vall dalt d'un pujol perquè poguessin defensar-se de l'agressor. Així, fundà el poble Santa Eulàlia, en l'actual emplaçament. Carlos Cano durant un passeig per la

muntanya, ens va explicar d'altres llegendes a l'entorn de la figura de Santa Eulàlia. Històries que, com en tots els pobles de muntanya, van acompanyades d'indrets, pedres o arbres tocats per la màgia de la llegenda. En el vessant d'una muntanya, ens va ensenyar una pedra que té una fenedura en forma de petja humana. Aquest, correspon, segons la llegenda, al peu de l'Arcàngel Sant Miquel que va ensopegar mentre perseguia la Verge de Santa Eulàlia, de qui s'havia enamorat bojament.

L'altra patrona de Barcelona, la Mercè, me la vaig trobar a Antigua Guatemala. Aquesta ciutat monumental es troba entre tres volcans, a quaranta-cinc quilòmetres de l'actual capital xapina. El 25 de juliol del 1524, Pedro de Alvarado fundà Santiago de Guatemala, el que ell creia que havia de ser la capital dels nous dominis espanyols agrupats sota el nom de Guatemala. Després d'un alçament indígena, la ciutat va quedar destruïda. Es va buscar un nou emplaçament, ara conegut com a Ciudad Vieja. En aquest segon indret la ciutat va ser arrasada per un al·livió provocat pel vessament del Volcan del Agua. El tercer emplaçament és el lloc on trobem Antigua Guatemala, on s'hi establiren el 20 de juliol de 1543. Va durar fins al segle XVIII, quan els sismes de Santa Marta del 1773 van acabar amb la moral dels seus habitants i decidiren traslladar la capital a la definitiva ciutat de Guatemala.

De llavors ençà, Antigua va restar mig abandonada. A les darreries del segle XIX, la gent va tornar a l'antiga capital, atrets per la bellesa monumental de les esglésies, els convents i els palaus que encara es mantien drets. D'aquesta manera, Antigua Guatemala es convertí, fins als nostres dies, en una ciutat museu, ja que conserva l'aspecte de la capital colonial que va ser fins al segle XVIII. Destaca, per sobre de totes les esglésies, l'església groga de "Nuestra

Señora de las Mercedes". Presenta una sumptuositat ornamental del barroc del sis-cents. En entrar-hi, crida l'atenció un medalló just al bell mig de la volta on hi ha un escut amb la creu de Sant Jordi i les quatre barres. Aquest escut es reproduïx en vidre glaçat al llarg de tots els finestrals de la volta. I, per rematar-ho, tots els bancs de fusta tenen gravat l'escut. Vaig arribar a Antigua el 25 de juliol, dia de Sant Jaume Apòstol, patró de la ciutat. Així, sense haver-ho previst, vaig ser-hi durant la festa major. En arribar a la "plaza mayor", vaig veure els "Gigantes", dues parelles de gegants exposats a l'ajuntament, talment com en una vila catalana. "El baile de los gigantes" és un reclam turístic en la revista que regalen les línies aèries guatemalènques, la qual cosa demostra el valor que té com a tret característic de la ciutat. Aquella mateixa tarda van fer aparició els "toritos", homes abillats amb una cornamenta de toro embolat amb petards.

La curta estada en aquesta ciutat embalsamada des del segle XVIII va fer que no pogués conèixer més detalls de l'evident presència catalana a l'antiga capital colonial de Centre-amèrica. No obstant això, i segons el que he explicat fins ara, no cal buscar gaire per trobar-se amb l'empremta catalana a Guatemala, com corrobora aquesta primera estada, sense vocació turística, d'un cooperant passerell. Explicar-vos això no tindria el més mínim interès, si la informació turística documentés l'origen català d'aquests aspectes de la cultura americana. Llavors no m'hauria sorprès. Però el factor sorpresa rau en el fet que avui encara s'obvia la història pel que fa a la presència catalana a Amèrica.

LA CARTA DE COLOM

per Caius Parellada

En esguard de les dues cartes de Colom anunciant la descoberta de noves terres dellà l'Oceà, s'han escrit molts comentaris, la majoria, nogensmenys, sense aprofundir-hi gaire, mirant tan sols d'esbrinar certes circumstàncies externes, com és ara si l'original o escrit primicer de Colom era únic o doble. Hom ha negligit, però, des de bell començament o ho ha desat, la qüestió fonamental que plana damunt tals lletres, ço és, en quin idioma foren redactats els originals rebuts, respectivament, per Lluís de Santàngel i per Gabriel Sanxis: si en català o bé en castellà.

El problema de l'idioma, bàsic per poder determinar la personalitat del descobridor, el va plantejar clarament L. Ulloa, el qual en la seva obra "El pre-descubrimiento hispano-catalán de América de 1477", hi va dedicar un capítol sencer encapçalat justament amb aquest títol: "En quin idioma fou escrita la carta a Lluís de Santàngel, en castellà o en català?". La qüestió se li va presentar en topar amb una inscripció de Ferran Colom (Hernando Colón) en el seu Registrum, la qual feia així: "Cristoforo Colon. Letra enviada al escribano de ración -1493- en catalán- 4643".

Ve ara a tomb fer memòria que de la dita lletra a l'escrivà de ración se'n coneixen actualment només dos exemplars, trobats ambdós el segle prop passat, és a saber, un d'ells descobert a la Biblioteca Ambrosiana de Milà l'any 1843, pertanyent a una edició feta a Valladolid per Miquel de Planas i Pedro Girardi vers el 1497, i una altre exemplar trobat pel bibliòfil i editor Jean Maisonneuve, a Toledo, pels volts de 1889, el qual és una edició feta a Barcelona per Pere Posa o Joan Rosembach, tot just arribat Colom de la descoberta, o sia, el 1493.

Ultra aquests dos únics exemplars re-dactats en llengua castellana i de les edicions al·ludides a què pertanyen, hi ha tanmateix notícia fefaent d'una edició en català de la carta de Colom a Lluís de Santàngel, de la qual n'és una mostra l'exemplar consignat per F. Colom en el seu *Registrum*. En resum, són en nombre de tres les edicions conegudes de la lletra del descobridor a l'escrivà de ració, Lluís de Santàngel.

De la lletra de Colom a Sanxis només se'n va conèixer fins a les acaballes del segle XVIII, la traducció llatina feta per Leandre de Coscó, un acòlit del Papa també català, de València, llavors regnant, Alexandre VI. Aquesta versió llatina fou objecte de nombroses edicions a tot Europa, —disset, segons l'eminent erudit i bibliòfil Josep Porter— i va servir de base a d'altres traduccions a les llengües vulgars.

Ens trobem, doncs, amb el fet que la lletra a Sanxis, i per tant, la gran nova de la descoberta, es va divulgar per tot Europa mitjançant edicions de la traducció llatina que Coscó havia acomplert. I ens encarem així mateix amb el fet concomitant que la tal traducció llatina es va efectuar basant-se en un text català, com ho proven dos altres fets coincidents, és a saber: Que no hi ha cap notícia de cap exemplar castellà ni de cap edició en aquesta llengua en aquell temps i, en canvi, es té notícia certa de l'existència d'una versió catalana de la lletra de Colom a Sanxis. Aquesta prova, inqüestionable i quasi providencialment vigent i operant, és la que davalla de la inscripció que es pot llegir al peu de la traducció alemanya de la dita lletra a Sanxis, publicada a Estrasburg l'any 1497, la qual inscripció fa constar que aquella versió és treta del català i del llatí. Del que procedeix se'n desprèn que el text de Colom, que Sanxis va rebre en forma d'epístola, era escrit en català; el qual text, Leandre de Coscó, a Roma, amatent i tant prest com pogué, i potser a instigació

d'Alexandre VI, va traduir a la llengua llatina, i fou aprofitat també intel·ligentment pels traductors alemanys en la versió a llur idioma.

Altrament, la catalanitat de la carta de Colom a Sanxis no implica cap novetat ni cap extravagància en un context històric en què la llengua catalana, si bé ja consentida per la deslleialtat d'alguns, era encara la llengua de l'Estat i dels seus oficials, i ho era, semblantment, per més que a contracor, del mateix Rei Catòlic.

Pel que fa al que havem afirmat amb tota fermesa que en temps de Colom no hi va haver cap edició castellana de la lletra de Sanxis ni cap original de Colom en castellà, podem aportar una prova complementària definitiva. És la que resulta, a la insabuda de l'autor, de l'obra de Carlos Sanz, publicada a Madrid el 1956 i que s'intitula "La carta de Colón". Escriu aquest autor: "Una prueba inequívoca del absoluto desconocimiento que se tenía en España de la carta de Colón nos la da el cronista de Indias D. Pedro Fernández del Pulgar al verter a la lengua original (sic) el texto de la traducción latina de Coscó hacia 1689, valiéndose para ello de la publicada en la Hispaniae Illustratae. Por quedar inédita la obra de Fernández del Pulgar no tuvo trascendencia esta primera traducción castellana de la traducción latina de la carta de Colón...".

Tenim, doncs, per confessió de Carlos Sanz que la carta de Colom adreçada a Sanxis no va tenir traducció castellana fins a 1689. I cosa semblant exposa Fernández de Navarrete en la seva "Colección de viajes que hicieron por mar los españoles" (vol. I, p. 179), on escriu (traduïm): "A la biblioteca reial de Madrid existeix un exemplar de la traducció llatina d'aquesta carta feta per Leandre de Coscó. El Sr. Muñoz en tragué una còpia exactíssima. L'any 1791 vàrem treure una còpia del mateix exemplar per a la nostra col·lecció. I ara

havem, degut a l'amistat del Sr. Antonio González, bibliotecari major del rei, no sols haver enfrontat de bell nou el text de la còpia de Muñoz, sinó que l'hagi traduït amb elegància i precisió a la llengua castellana". Remarquem ací que la traducció que Navarrete rebé del bibliotecari major del regne, Sr. A. González, era al seu parer la primera traducció al castellà de la versió llatina de Coscó. Així es dedueix del que escriu el mateix Navarrete en una advertència adjunta al fragment suara transcrit: "Creiem útil reimprimir en aquesta col·lecció la traducció llatina de la carta de Colón a Sánchez, de Leandre de Coscó, que s'estampà a Roma per Eucharius Argenteus, el 1493, especialment després que el Sr. Bossi l'ha publicada traduïda al francès, a París, l'any 1826". I així veiem com l'autor de la citada "Colección de viajes", publica la versió llatina i alhora, estimulat per la traducció francesa, la que creu primera traducció al castellà. Car, ja hem vist per declaració de Carlos Sanz que "per raó de restar inèdita l'obra de Fernández del Pulgar, no tingué transcendència aquesta primera traducció castellana de la traducció llatina de la carta de Colom". És a dir, confirmació per partida doble que hom feia la primera traducció castellana de la llatina de Coscó.

Conseqüentment, és un fet indiscutible que fins a les dues traduccions al castellà de què acabem de fer mèrit, la traducció llatina de Coscó feta el 1493 a Roma era l'única versió que es coneixia a Espanya de la lletra a Sanxis, sense que hi hagués notícia de cap versió en llengua castellana. Per contra, tenim proves i constància de l'existència d'un text català de la dita carta, el tramès a la cort papal, a la ciutat de Roma, l'emprat per Coscó per fer la seva traducció al llatí.

Dels dos fets paral·lels i concomitants: a) Que no hi va haver cap text castellà, al temps de la descoberta, de la lletra de Colom a Sanxis; i b) Que és cert que hi hagué un text català, el qual va servir

per a la traducció a l'alemany de la dita carta i també per a la traducció llatina tan citada; tot això indica que la carta de Colom a Sanxis fou escrita en català pel mateix Colom. Subratllem, al marge de la certenitat dels dos fets explicats, que la carta de Colom a Sanxis, i tramesa tan tost a Roma, hi degué arribar manuscrita, puix no en consta l'existència de cap edició ni de cap exemplar.

Assentat el que precedeix, resta encara arribar al fons de la qüestió de la carta. Perquè, conferint ço que acabem d'esbrinar i afirmar de la lletra a Sanxis, amb el que ja sabem i el que manca posar a palès de la carta del descobridor a Santàngel, pervindrem a uns resultats excepcionals.

Examinem-ho. Ja hem dit al començament que Ulloa va ésser el primer a divulgar la notícia de la inscripció de la "letra enviada al escribano de ración – en catalán- 1493". Aquest fet li va donar peu per fer una llarga digressió sobre l'idioma en què havia estat escrita pel seu autor la dita lletra, arribant finalment a la conclusió que havia estat escrita en català, basant-se no tan sols en la susdita inscripció, sinó també en els nombrosos catalanismes que conté la primera edició, en castellà, de la carta a Santàngel, ja detectats per un erudit anglès en una reedició que se'n feu a Londres l'any 1890. Ulloa creu que els catalanismes no podien provenir més que d'un text català de la dita carta, justament el d'aquella edició de la qual és testimoni l'anotació de Ferran Colom al seu Registrum. És a dir, que Ulloa considerava que l'edició catalana de la susdita carta, fou la primera a ser estampada. I que aquesta primera edició implicava l'existència d'un manuscrit català, l'original de Colom. El qual original o un exemplar de l'edició catalana foren traduïts per a la seva edició castellana de 1493. I aquí Ulloa retreu que ja el savi italià Cesare de Rollis va intuir que hi havia d'haver hagut una edició prínceps barcelonina,

font de les següents conegudes. És a dir, l'edició en català.

Per la meua banda, en el llibre "Colom venç Colombo" ja insisteixo en la catalanitat del text colombí de les cartes, cossolant-la especialment en això: Que l'única lletra de Colom, de les publicades narrant la descoberta, que consta en el Registrum de Ferran Colom com a pertanyent al seu pare i d'ell, per tant, heretada, era la "letra en catalán", cosa que vol dir que el descobridor sols va servir aquesta versió. Les altres dues anotades per F. Colom són l'epístola a Sanxis traduïda per Leandre de Coscó, comprada a Roma, on "costó un cuatrín", i "Lastoria", versificació de la dita epístola, feta per Dati, també adquirida a Roma l'any 1512 pel mateix Ferran Colom.

I del mateix parer són els eminents bibliòfils Josep Porter i Antoni Palau i Dulcet. Aquest en el seu "Índia del llibre-ro hispano-americano" afirma: "L'original d'aquesta carta (la de Colom a Santàngel), degué ser escrita en català".

Tot amb tot, malgrat les circumstàncies que donaven peu a la consideració catalana de la carta a Santàngel i les notícies confirmades referents a un text català de la lletra a Sanxis, les quals ens podien raonablement fer pensar que aquells escrits eren els originals, no ens en donaven una seguretat completa. Ara, tanmateix, l'absència de tot text castellà de la lletra de Colom a Sanxis, ja sia manuscrit, ja sia editat, i fins i tot de qualsevol indicació o referència d'haver aquell existit, -inexistència confessada a contracor per Carlos Sanz a desgrat de la seva pruija de demostrar que "l'original de Colom era castellà"-, acaba de cloure i perfer la demostració inconcussa que la dita lletra fou originalment escrita en català i que així fou tramesa per Colom al seu destinatari, Gabriel Sanxis. Essent així, la qüestió de "la carta" de Colom agafa tot un altre carés, puix que és més que

lògic, ans és forçós, de considerar que la lletra de Colom a Santàngel, que ja per si revestia un marcat caràcter català, era així mateix escrita en llengua catalana. En altres mots, la catalanitat de l'una reforça la de l'altra, de faisó inqüestionable. Perquè, altrament, no es tractava sinó de dos exemplars de la mateixa relació.

Podem, doncs, afirmar amb tota rotunditat la catalanitat dels originals de Colom narrant la seva descoberta. Per poder fer-ho, el que mancava no era altre que la provació de la inexistència de tot text castellà o de notícia d'aquest text castellà de la missiva a Sanxis. Un cop això produït, la veritat històrica sobre les cartes de Colom queda i roman ben establerta. I cal proclamar que es tracta d'un punt d'una importància cabdal, i que exigeix peremptòriament una revisió completa de tota la fosca llegenda colombina, amb l'oprobri per als seus autors i capdavanters i amb la vindicació del paper fonamental de Catalunya en la gesta descobridora.

Per cloure aquest breu estudi em sembla avinent de tornar al començament i comentar algunes de les afirmacions de Carlos Sanz emeses en la seva obra, les quals, tot i discrepar-ne, ens han estat ben útils per a la nostra demostració. Carlos Sanz parla singularment de la "Carta de Colón" i no pas de les cartes. Nogensmenys, si potser és cert que Colom només escrigué una carta narrativa, de fet es va convertir en dues lletres, recollides per la història amb el nom de lletra a l'escrivà de ració i d'epístola a Sanxis. I bé, malgrat que Sanz comenta la carta a Santàngel en la seva edició infolio de Pere Posa i la seva còpia manuscrita de Simancas, la qual expressament reconeix que no és l'original, el que de debò realitza és noticiar la traducció al castellà de la carta de Colom a Sanxis efectuada pel cronista d'Índies Pedro Fernández del Pulgar l'any 1689, "al verter a la lengua original el texto de la traducción latina

de Coscó". Aquí veiem com Carlos Sanz comet un greu error, en detriment de la veritat, en dir que Fernández del Pulgar va girar a la llengua original la traducció llatina que Coscó havia fet de la carta de Colom a Sanxis. Perquè, si tal com ell mateix reconeix i afirma, "no tuvo transcendencia esta primera traducción castellana de la traducción latina de la carta de Colón... que viene a demostrar la ignorancia que habia en España sobre la existencia de una versión original castellana de la carta de Colón, cuando el mismo cronista mayor de Indias, que dispuso del acervo documental existente, no tenia de ella ninguna idea y se limitó a traducirla". Però, com pot dir Carlos Sanz que aquella primera traducció castellana de la traducció llatina de Coscó era a la llengua original, que segons ell era la castellana, quan ell mateix parla de primera traducció –ço que vol dir que no n'hi havia d'anteriors- i declara que ni el mateix cronista d'Índies tenia coneixement de cap versió castellana? Altrament, Carlos Sanz fa menció de les dues edicions castellanques de la carta a Santàngel, ja esmentades més amunt, com si continguessin la versió original castellana de la "carta de Colón". I això em sembla un veritable excés i un joc de mans intolerable, car si es tracta de la traducció al castellà de l'epístola a Sanxis, no és lícit treure com a text la versió castellana de carta a Santàngel.

Per tot això, ens lleu de suposar que el propòsit subjacent en l'obra de Carlos Sanz no era altre sinó d'establir que la llengua original de la carta a Sanxis era la castellana. Afirmació sense cap base, però feta sibil·linament mitjançant la fórmula emprada de dir que la traducció del text llatí de Coscó es feia en llengua original i que aquesta era la castellana.

Ara bé, el susdit propòsit subjacent per força ha d'haver capllevat de la impressió vehement de l'autor que el caràcter català de totes les manifestacions colombines, signantment la del

llenguatge, feia trontollar granment la tesi tradicional genovesa; i que calia per això un refermament de les seves bases, entre les quals hi havia d'haver la de presentar com a indiscutiblement castellà el llenguatge de Colom. O dit altrament i prompta, que no era català. Propòsit que com és ben palès, ha resultat completament fallit, car malgrat el truc de la versió a l'original –donant entenent que aquesta era en castellà– del text llatí de la carta de Colom a Sanxis, l'existència provada del text català de tal carta a mans de Leandre de Coscó i dels traductors a l'alemany, i la inexistència en aquell temps de tot text castellà de la mateixa, mena a la conclusió que l'original de Colom era certament escrit en català.

En resum, de tot el que hem exposat se'n pot i se n'ha de deduir que Colom, el descobridor, va escriure les seves dues immortals lletres narrant el seu primer viatge oficial de la descoberta, en llengua catalana.

I segonament, i com a conseqüència, que la nacionalitat catalana del descobridor, ja fermament establerta per dades nombroses, inequívokes i evidents, roman fermament establerta pel fet anterior.

I tercera. Que ningú no podrà prendre ni disputar ni arrabassar a Catalunya la glòria que la llengua que va donar al món la gran nova fou la que duu el seu nom gloriós.

I encara, cal afegir-hi que la determinació i aclariment d'haver estat escrites per Colom en català les seves dues primeres lletres conegudes donant compte de la descoberta, ens desclou el misteri que embolca els restants escrits seus així mateix desapareguts, com és ara les narracions dels seus viatges. I amb una tal constatació és innegable que la gran mistificació colombina resta de tot en tot desfeta i que l'escàndol que l'envolta apareix deslimitat.

SITUACIÓ ACTUAL

per Roser Parellada i Jofre

La polèmica entorn de la nacionalitat de Colom suscita diverses actituds i solucions, resultants tant de factors objectius davallants de l'estudi aprofundit sobre el tema, com de circumstàncies subjectives, de desconeixença i fins i tot de la ignorància més supina.

Ja d'entrada hi ha dues posicions genèriques: la dels genovistes i la de llurs opositors. Entre la dels primers, deixant a part el seu sectarisme, es divideixen bàsicament en dues parts: la dels que han mantingut i defensen encara la posició de les *Historie*, llibre atribuït al fill del descobridor Ferran Colom, i la dels seguidors d'Harrisse, absolutament contraris a tal posició. Citem aquí uns mots d'aquest historiadore nord-americà: "Encara que tothom s'aixequés per imposar-nos aquesta història -la de les *Historie*- no ens cansarem de dir contra tothom que tot plegat no és altra cosa que un teixit d'invencions, des del primer fins a l'últim mot. No hi caben concessions, o tot o res. Si la biografia que hom preconitza és certa, els documents trets dels arxius de Gènova, Savona o Venècia són falsos. Aquestes llegendes no es poden conciliar amb el testimoniatge de les cròniques italianes contemporànies ni amb les actes del Notari genovès".

La posició d'Harrisse per tant era antitètica de les tradicionalistes pels quals les *Historie* era la font i l'origen principal de la biografia de Colom; la del primer es basa sobretot en els "cèlebres" documents, tot i que el mateix Harrisse, tal com acabem de llegir, admet la possible falsedat dels susdits documents.

La controvèrsia tradicional al·ludida s'arrossega encara avui modificada depenent les conveniències particulars i

de l'estat de la polèmica en cada moment. Cal dir que malgrat la posició d'Harrisse i de llur anomenada i autoritats dins el genovisme, la seva base segueix essent el llibre esmentat amb tots els seus defectes i notòries adulteracions, incloses les correccions que hom hi fa per atansar-lo a la figura del seu Colombo. Així, la versió de la batalla del cap de Sant Vicenç -que el dit llibre ditorç de forma grollera i provada, puix que ara hi ha un coneixement força exacte del seu desenvolupament, el genovisme acaba d'embullar-, les cartes de Toscanelli, etc, ja no les admet el genovisme, les bandeja perquè contradiuen les altres dades en què hom pretén recolzar-se. Altrament, molts punts de les *Historie*" ara rebutjats pel genovisme, es fan servir per aquells que volen dir-hi la seva i manifassejar el tema, tot ignorant-lo.

Els adversaris al genovisme, per la seva banda, denuncien unànimement els vicis que deturpen la doctrina genovista, els quals són tan notoris i palesos que sorgeix la crítica més elemental: la irrealitat del nom i del personatge Colombo aplicat al descobridor, que no era de condició plebea, ni podia haver nascut el 1451.

En canvi, en parlar dels seus trets en positiu, hi ha discrepàncies entre els mateixos detractors del genovisme.

Existeixen tanmateix, sengles corpus monumentals de part de les dues posicions bàsiques, la genovista i l'antigenovista i dins d'aquesta, a favor de la catalana. Les proves semblen definitives o ho poden semblar als defensors de cadascuna de les teories. Per això, ara escau demanar-nos, com és que això s'ha esdevingut? Aquest és el misteri de Colom, el veritable i innegable misteri més que cap altre, el de la boira que diuen que enterboleix la vida del descobridor, tot i que és molt relativa. Perquè ho fa molt més tot allò que s'afirma de la dissimulació que

l'Almirall féu dels seus orígens a gratcient. Això és tan sols l'excusa dels genovistes per justificar i fer acceptables llurs afirmacions. Així, quan hom els diu que el descobridor en vida no va ser mai anomenat Colombo per ningú, responen que era perquè volia amagar la seva autèntica personalitat, que "limó el vocablo" tal com diuen les *Historie* o que "escurçà i mudà" el seu cognom com deia el pintoresc Baltasar Colombo seriosament en els debats del famós plet del "Mayorazgo". O quan hom els retreu que l'Almirall havia navegat quaranta anys, surten amb què Colom mentia. O bé davant d'una lletra famosa en què l'Almirall afirma que havia servit al rei Reyner d'Anjou, els genovistes al·leguen que es tracta d'un "raconto". Tampoc no admeten que l'Almirall va explicar la seva navegació cap a Islàndia i més enllà, etc.

De fet, el misteri consisteix en el fet d'haver-hi proves que defensen dos personatges ben diferents: l'un de nom Colombo i un altre anomenat Colom.

De tot això es dedueix que el genovisme nega tot el que hi ha de més cert sobre la vida de Colom, les dades més certes, creient que així podrà afaïçonar la vida del personatge al seu gust i argumentar les seves acusacions de falsió, que imputa a Colom. Aquestes són les disquisicions i les explicacions que el genovisme dóna de les contradiccions innegables i evidents entre la vida del descobridor i el del seu personatge imaginari Colombo. Ací rau l'inici de la versió segons la qual el descobridor va haver de celar la seva vera personalitat; d'ací vénen els supòsits sobre els motius que el menaren a una tal simulació: Que si era jueu o descendent de jueus, que si havia piratejat, etc.

Doncs nosaltres afirmem que no hi havia cap ocultació; que el descobridor fou un home tan conegut com qualsevol altre dels seus contemporanis en vida seva, i al marge, després, de la literatura

creada expressament i l'efecte sobre ell, va ser un home públic i conegut com molts d'aquells. Perquè sabem del cert que fou anomenat Colomo, Colom, i Colón, els llocs on havia estat, els mars per on havia navegat, que era súbdit dels Reis Catòlics, de família noble, que es mullerà amb una dona de la noblesa portuguesa i tantes altres més coses. En tot cas, són suficients dades per saber que no hi havia cap misteri en la seva vida.

D'altres personatges històrics d'aquella època no en sabem pas gaire més i tanmateix no parlem de misteri al seu esguard. Ho demostra el que diu el pròleg del llibre *Città di Genova*: "Les notícies que posseïm de Colombo són molt més nombroses que les que els historiadors han trobat sobre Dante, Bacon o Shakespeare i nogensmenys, cap d'aquests ha suscitat tantes controvèrsies; o el que escriu Lollis, el patriarca del genovisme modern: "La historia de Colombo esdevé clara i segura i es capeix bé d'ençà la descoberta d'Amèrica; primer tot és confús, obscur, i per aclarir-la una mica tan sols es pot reeixir recollint dades i confrontant-les. És un treball ingrat i fatigant".

Tanmateix en el punt que sembla que es podria acusar Colom d'ocultador és en el del seu origen. Però ben mirat, sospesant-ho, és que calia que l'anés proclamant a tort i a dret? És això de consuetud? D'altra banda, com és natural, en els documents concernents als súbdits dels Reis Catòlics no s'hi esmentava pas la nacionalitat. Per tant els referents a Colom i llur família manquen igualment d'aquell esment, la qual cosa no va constituir cap mena d'ocultació, sinó senzillament una declaració palesa i significativa que eren naturals d'alguns dels països o estats que aquells reis senyorejaven, ni més ni menys.

Es pot deduir raonadament que el veritable misteri de Colom prové de l'intent de crear un Colombo que no

l·ligava en res amb el Colom o Colón coneguts. És ben clar que les teories sobre la simulació per part del descobridor de la pròpia personalitat per tal d'amagar certes culpes o desar aspectes de la seva nissaga, no tenen cap cosoll on recolzar-se, i que les que se'n deriven aprofitant la doctrina de l'ocultació per explicar-ne les causes, tal com la del judaïsme o la d'activitats revolucionàries són fluixes i per tant recusables. Tot i que el descobridor hagués participat activament en el gran procés revolucionari català del segle XV, aquesta intervenció no va comportar la suposada ocultació o dissimulació, que ni tan sols era necessària, donats l'acabament del conflicte i el tarannà de Ferran II.

Insistim-hi, el misteri vingué després, quan tot d'un plegat, el mateix home que s'havia bellugat a l'entorn de la Cort reial i dels mateixos monarques, que havia estat tractat per aquests de connacional i anomenat alternativament Colom, Colón i Colomo, variants d'un indubtable cognom Colom, tot d'una és transformat, a Itàlia, en genovès i en Colombo. Dati i altres autors aprofiten les epístoles de Colom a Santàngel i a Sanxis per introduir-hi Colombo en llurs adaptacions o traduccions, així com en les traduccions fetes a l'italià de les obres *Historie*, del Sumario de PM d'Anghiera i de la Crònica del portuguès Barros, obres en les quals els primitius Colom o Colón, respectivament, va ser transformat en Colombo. Es tornà genovès de sobte, estranyament, en contradicció amb el seu estat anterior i s'inicià el misteri, com és natural, perquè aparegué l'antinòmia total entre dues persones diferents, i el misteri augmentà de faisó indeturable, ja que entre els mateixos propugnadors de la genovesitat del descobridor no en saben el lloc de naixença, si Gènova o la Liguria, Monferrat (Cuccaro) o el Milanesat, ni qui en foren els pares ni els avatars de la seva vida.

Podem dir que del misteri que al damunt del personatge Colom ha bastit el genovisme, allò que caldria esbrinar fóra el perquè s'ha creat i amb quina finalitat. La nostra opinió és tallant: aquest embull de la genovització i els consegüents problemes i cartes que no l·liguen ha d'haver estat creat per una acció sobirana, per un poder que l'ha imposat. És més, tenim proves paleses d'aquesta acció del poder públic que es desprenen dels mateixos caires formals del procés de genovització. I encara que la vida del descobridor pugui ésser poc coneguda o amb aspectes poc aclarits, tal com és la de tants personatges històrics, el garbuix, el maremagnum inextricable s'esdevingué en la seva genovització per mitjà d'una historiografia falsejada que obrí camí a tots els dubtes i a totes les hipòtesis. En aquest misteri no hi ha pas lloc ni per a la condició jueva ni per als pirates ni per als suposats parents pobres del descobridor.

El fet va ser d'una transcendència política de primer ordre; fou l'acció política empresa pels Reis Catòlics en detriment de Catalunya allò que va determinar la genovització de Colom i va crear el problema insoluble, el misteri encara en doina.

Altrament, la insistència de la mateixa difusió genovista, tot i les ensopegades que ha sofert, fa evident la percepció de l'esmentada acció, talment com la força del fenomen contrari, el de l'oposició intemporal i constant al genovisme fa comprendre la vulnerabilitat d'aquest i la raó de fons dels qui s'hi oposen. Perquè és obvi que contra una veritat sòlidament establerta, no hi cap una discrepació tant constant i una posada contínua en dubte dels seus fonaments.

Bibliografia

Jacme A. Cornet. *Cristòfol Colom, el corsari*. Lleida: Pagès Editors, 1999.

Algú ja ho ha escrit i no sense raó: "aquest llibre aclareix massa coses". L'obra de Jacme A. Cornet és tot un projecte didàctic de pedagogia aplicada a la història per mitjà d'una novel·la. Home versat en lletres, tant en la prosa com en el teatre, no ha parat de fer recerca sobre la qüestió colombina al llarg dels anys.

Arrancant de la troballa d'uns manuscrits, en una cova de la muntanya dels Mollons, a la Pobla de Claramunt, bas-teix una narració original, impactant i llegívola.

Els manuscrits són lliurats per a llur examen i desxiframent a Gabriel Desclaps, especialista mundial en documentació dels segles XV i XVI.

Els lligalls en qüestió, oh sorpresa!, contenen la vida de Cristòfol Colom, escrita de la seva mà.

L'obra, ultra presentar la tesi de la naturalesa catalana de Colom, avalada per les darreres recerques, esdevé, igualment, un viatge fascinant per la història més tergiversada des de fa cinc segles, en la qual es poden descobrir passatges ignots de la Catalunya medieval, que comprèn les lluites per conquerir el nostre país a fi d'arranjar una estructura "pacientment afaïonada per a constituir un estat espanyol".

L'estil que usa l'autor és incident i recorre a l'ús de diversos registres amb gràcia i solta volguda.

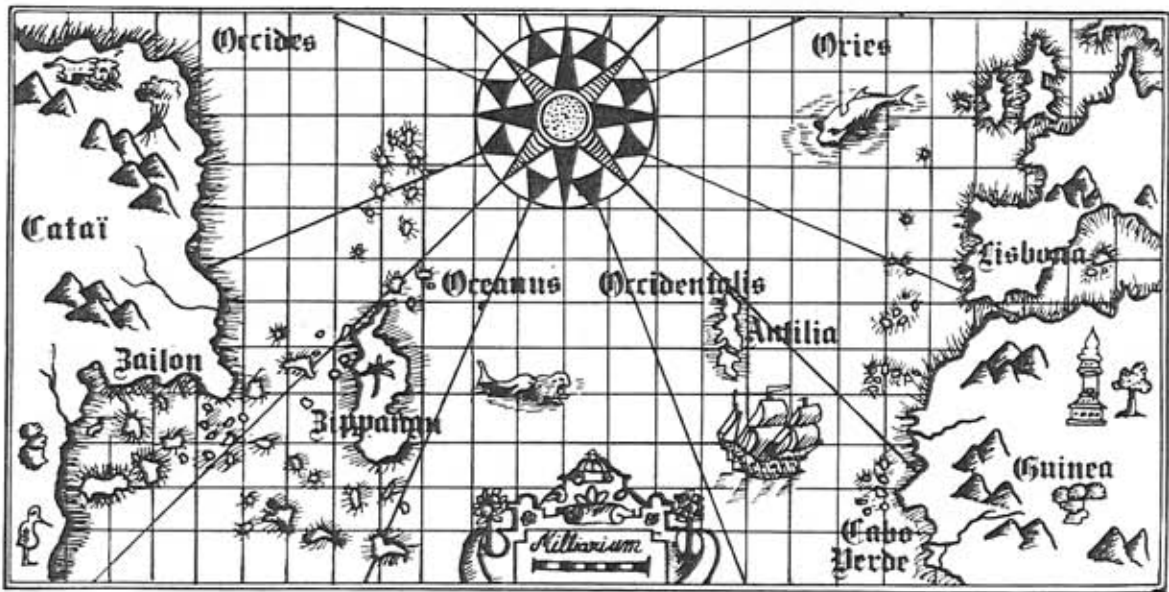
El fet que Cornet hagi volgut divulgar la història de Cristòfol Colom en forma de llibre novel·lat no el fa renunciar a

presentar cohesionadament la situació actual de la tesi catalana sobre la naixença del Descobridor. Tant és així que, d'aquest llibre de 284 pàgines, que farà història, vint-i-set capítols pel cap baix, n'esdevenen una llarga lliçó d'història atractiva. El llibre disposa en total de trenta-tres capítols, d'un annex i d'una bibliografia prou rica.

Convidem el lector estudiós del món colombí, o senzillament interessat en la vida del Descobridor, a fruit de la lectura del llibre del nostre consoci Jacme A. Cornet que, d'una manera amena, rigorosa i actualitzada, presenta una visió nova a l'hora d'escriure la biografia i les proeses de Cristòfol Colom.

Joaquim Arenas i Sampera

El mapa de Toscanelli.